

LENKIJOS KNYGOS IR BIBLIOTEKŲ ISTORIJOS BRUOŽAI

Knyga ir su jos kūrimu bei platinimu susiję reiškiniai tyrinėjami daugelyje šalių ir įvairiais aspektais, vadovaujantis skirtingais metodais. Lenkijos mokslininkai seniai garsėja knygotyros laimėjimais. Populiarių ir gilias teorines problemas gvildenančių leidinių gausumas, metodologinė įvairovė, dėmesys gana komplikuotai lenkiškos knygos istorijai — tai tik svarbesni lenkų knygotyros mokyklos bruožai. Si mokykla savo ruožtu skaidytina į mažesnes, savitas tradicijas turinčias mokslo tyrimo ir akademinės institucijas.

Antra vertus, minėtos srities lenkų tyrinėjimai dėl lietuviškos problematikos visuomet sulaukdavo Lietuvos mokslininkų dėmesio. Deja, pastaruoju metu pasigendame ne tik naujos literatūros pristatymų ar recenzijų, bet ir elementarios informacijos.

Varšuvos mokslininkės B. Bienkowska ir H. Chamera knygoje „Lenkijos knygos ir bibliotekų tūkstantmetis“¹, kurios leidybą parėmė Lenkijos švietimo ministras, pabandė pateikti vientisą, ištakomis siekiančią X amžių Lenkijos knygos ir bibliotekų istoriją. Kitaip tariant, tai ilgai lauktas (rankraštis „Osolineumo“ leidykloje išgulėjo nuo 1987 metų) vienas iš nedaugelio knygos ir bibliotekų istorijai skirtų sinteti io pobūdžio darbų. Tokiose knygose tikimės rasti naujų, drąsių koncepcijų, menkai tyrinėtų dalykų apžvalgą, pagaliau Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūrinio palikimo įvertinimą.

Deja, vos paėmę knygą į rankas, iš karto susiduriame su keletu netikėtumų. Vietoje autorinio įvado, kuriame turėtų būti paaiškinta darbo struktūra, apibrėžtas tyrimo objektas ir chronologiniai rėmai bei kiti dalykai, randame J. Tšinadlovskio pratarbę. Iš jos, be ypatingo Lenkijos knygos istorinio vaidmens atskleidimo, sužinome, kad „publikacija skiriama ne specialistams, o plačiajam skaitytojui“ (p. 5), kad „autorės sąmoningai aplenkė tarptautinį knygotyros kontekstą“, o „darydamos išvadas atsižvelgė į dabartinės Lenkijos valstybės sienas“ (p. 8).

Veltui ieškotume ir nuorodų, kitaip tariant, mokslinio aparato — įsimintiną faktą ar kategoriškesnį teiginį nuovokesnis skaitytojas gali pasitikrinti, pasirinkęs kurią nors iš 56 siūlomų pozicijų, pateiktų bibliografijos sąrašė.

Tad neaišku, ar tai populiarī knygelė pasiskaitymui, vadovėlis ar mokslinė studija.

¹ Bienkowska B., Chamera H. Tysiąc lat ksiązki i bibliotek w Polsce. Wrocław etc: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1992. 210 s.

Knygą sudaro dvi dalys. Pirmojoje B. Bienkovska aptaria knygos, o antrojoje H. Chamerska — bibliotekų raidą Lenkijoje. Antrosios dalies šeštajame skyriuje skaitytojas glaustai supažindinamas su Lenkijos archyvų istorija. Abiejose dalyse medžiaga dėstoma chronologiškai (senosios Lenkijos ir padalijimų laikotarpis, II Respublika, karas ir okupacija, laikotarpis po II pasaulinio karo iki 1985 metų), t. y. pasirinktas politinėje istorijoje taikomas chronologijos principas. Knygos ir bibliotekų istorija dėstoma atskirai. Lieka neaišku, kokią teritoriją autorės turi omeny kalbėdamos apie Lenkiją, tačiau prie šios problemos grįšime vėliau.

Knygą autorės supranta gana plačiai („visi dokumentai, turintys grafinį tekstą, kurį galima platinti ir saugoti vėlesniam naudojimui“ (p. 10), daugiau ar mažiau aptardamos ir knygų leidybą, prekybą, taip pat bibliotekininkystės, knygotyros ir skaitybos problemas. „Knygos pasaulis“ siejamas su valstybės, tautos, politinės bei mokslinės minties istorija.

Tekstą papjauirina 60 iliustracijų. Knygos gale pateiktas jau minėtas bibliografijos sąrašas (p. 200—202), autori is pabaigos žodis (p. 203), pavardžių rodyklė (p. 203—207) ir iliustracijų sąrašas (p. 208—209).

Plačiau neapsisotjant ties istoriografijai žinomais knygos istorijos faktais ir jų vertinimais, norėtusi atkreipti dėmesį į tai, kaip pateiktos svarbesnės Lenkijos kultūros istorijai rankraštinės knygos atsiradimo ir knygų spausdinimo pradžios problemos.

Veikalas — tai rodo pavadinimas — proginis, skirtas Lenkijos knygos tūkstantmeči tradicijai paminėti. Tačiau importuotos rankraštinės knygos pradžia su krikščionybės įvedimu Lenkijoje 966 metais siejama hipotetiškai, pabrėžiant, kad „Mieško I žmona čekų kunigaikštystė Dobrava, 965 metais atvykusi į Gniezno rūmus, tikrai turėjo knygų“ (p. 11). Lieka neaišku, kokie kodeksai, jų formą perėmus iš Vakarų (p. 12), buvo sukurti (iliuminuoti ir perrašyti) Lenkijoje. Rimčiau neargumentuota ir „labai intensyvi vienuolynų skriptoriumų bei bibliotekų raida... pradedant 1002 m.“ (p. 113). Tikra viena — pakankamai anksti buvo sukurtos pirmosios kronikos ir hagiografijos, pavyzdžiui, šv. Vaitiekaus, mirusio 997 metais, gyvenimo aprašymas (p. 14). Kitaip tariant, ankstyvieji viduramžiai „skendi miglose“ ir apipinti legendomis bei hipotezėmis. Išlikusių seniausių knygų sąrašą būtų galima papildyti Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje saugomu VIII a. kodeksu „Novum Testamentum“

Vienas iš esminių knygos istorijos klausimų — spaudos pradžia Lenkijoje — atskleistas paviršutiniškai. B. Bienkovska kartu su dauguma Lenkijos tyrinėtojų pirmuoju linkusi laikyti vokiečių Kasparą Straubę, 1473—1474 m. Krokuvoje išleidusį 4 knygas (pirmoji — 1474 m. kalendorius, vadinamas „Almanachu“), tačiau nepamini beveik sinchroniškai Vroclave veikusios Kasparo Eliano spaustuvės. Pagaliau naujaisi Elizos Sandorovskos tyrinėjimai patvirtintų Chelmo, kaip spaudos lopšio Lenkijoje, versiją.

Svarbesni Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudos ir knygų leidybos faktai pateikiami skyrelyje „Renesansas“ (p. 38—41), tačiau nėra nė žodžio apie Vilniaus akademijos, įkurtos, anot B. Bienkovskos, 1578 m. (p. 122), spaustuvę. Nekalbama ir apie didžiausios XVI a. pirmojoje pusėje LDK Zygmanto Augusto bibliotekos užrašymą testamentu Vilniaus jėzuitų kolegijai. Biblioteka aptarta gana plačiai (p. 118—119), pateikiami du knygų apdarų pavyzdžiai (37a, 37b), bet Vilniaus žemutinės pilies rūmai — pagrindinė bibliotekos puoselėjimo ir saugojimo vieta — liko paslapyje. XVI—XVII a. bibliotekų sąrašą būtų galima papildyti: minėtini Nesvyžiaus Radvilų, taip pat niekuo nenusileidęs žymesnėms Lietuvos—Lenkijos valstybės intelektualų bibliotekoms Salamono Risinskio knygų rinkinys, saugotas Vilniuje. Pernelyg glaustas dėstymas papildytinas ir kitose vietose. XIX a. pirmajame ketvirtyje Rusijai atitekusiose žemėse tebefunkcionavo beveik visos vienuolynų bibliotekos — jos neaprašytos. Uždarius Vilniaus universitetą, biblioteka buvo išvežta į Kijevą (p. 144). Tačiau tai tik dalis tiesos — nemažai knygų perėmė įkurtos Medicinos-chirurgijos bei Dvasinė akademijos.

Apskritai LDK problematika darbe atskleista paviršutiniškai ir neuošakiai. Neaišku, kokias teritorijas turėjo omeny autorės kalbėdamos apie Lietuvą, Lenkiją ir Rusiją. Teigiama, kad „Lietuvoje dominavo katalikybė, o Rusijoje — stačiatikybė“ (p. 19), vartojami „kitų krašto sričių“ ir „mūsų žemių“ terminai (p. 122), bet niekur — LDK pavadinimas. SiuolaiKinėje istoriografijoje įsagalėjusi nuomonė, kad istorinė Lietuva — tai didesnė dabartinės Baltarusijos ir Lietuvos dalis, o „Rusija“ — savotiška su galiojančiu statutu LDK teritorija, 1569 m. atitekusi Karūnos Lenkijai. Jei taip, tai reikėtų keisti darbo koncepciją ir net jo pavadinimą, nes jame iš esmės kalbama apie knygos ir bibliotekų raidą specifinėje lenkiškai šlėktiškoje Karūnos Lenkijoje galiojusiais įstatymais apibrėžtoje erdvėje. Joje vyravo savitas, iš esmės Mažosios Lenkijos dialektas, kuriame XVI—XVIII a. buvo gausu lotynizmų ir kuris buvo vartojamas lygia greta su regioninėmis tarmėmis ir dialektais. Kitaip tariant, už tyrimo ribų liko ir Karūnos Lenkijoje gyvenusių „rusinų“ (ukrainiečių), taip pat vokiečių, žydų, armėnų knyga ir bibliotekos. Juo labiau neatkreiptas dėmesys į senosios baltarusių (LDK raštinių) kalbos konsolidaciją XVI a. (1588 m. Statutas), taip pat į etninių lietuvių, tuo metu gyvenusių didelėje Lenkijos—Lietuvos valstybės dalyje, literatūrinę (knygų spausdinimo ir platinimo) tradiciją.

Apskritai neaišku, ką autorės turėjo omeny kalbėdamos apie Lenkiją. Jeigu Lenkijos—Lietuvos valstybę — tai tema iš esmės neatskleista; jei Lenkiją pagal 1570 m. sienas — tai maždaug trečdalis ar pusės jos gyventojų kultūra liko neapartata; jei lenkiškai kalbančią Lenkijos—Lietuvos valstybės visuomenės dalį — tai kodėl vartojama geografinė, o ne sociologinė terminologija?

Autorių pasirinkta metodologija apsunkina mėginimus įtraukti darbą į šiuolaikinę knygotyros istoriografiją. Tačiau, atkreipus dėmesį į aptartus dalykus, taip pat papildžius literatūros sąrašą (ten nėra nei fundamentalios studijos apie Žygimanto Augusto biblioteką — Kawecka-Gryczowa A. Biblioteka ostatniego Jagiellona. Pomnik kultury renesansowej. Wrocław, 1988), ši knyga gali būti prilyginta vadovėlio tipo leidiniams, turintiems didaktinę ir šokią tokią mokslinę informacinę vertę.